

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ИНФЛЯЦИЯ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ АСОСЛАРИ

Жалолова Нилуфар Хасан қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт

Университети

Мустақил изланувчи

Аннотация Мақолада рақамли иқтисодиётнинг инфляция жараёнларига таъсир кўрсатиш механизмлари назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Рақамлаштиришнинг ишлаб чиқариш ва транзакция харажатларини камайтириш, бозорда рақобатни кучайтириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, электрон тўловлар ва электрон савдони ривожлантириш орқали нархлар динамикасига таъсир этиши асосланган. Ўзбекистонда рақамли хизматлар бозорининг кенгайиши ва инфляция динамикаси ўртасидаги боғлиқликка алоҳида эътибор қаратилган. Тадқиқот натижалари рақамли иқтисодиёт таъсирини баҳолашда инфляциянинг анъанавий омиллари билан бир қаторда рақамлаштириш кўрсаткичларини ҳам эконометрик моделларга киритиш зарурлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамлаштириш, инфляция, электрон тижорат, рақамли тўловлар, рақобат, меҳнат унумдорлиги.

Кириш Сўнгги йилларда рақамли технологияларнинг иқтисодиётнинг турли соҳаларига жадал кириб бориши товар ва хизматларни ишлаб чиқариш, сотиш ҳамда истеъмол қилиш жараёнларини сезиларли даражада ўзгартирмоқда. Электрон тижорат, мобил тўловлар, онлайн хизматлар ва рақамли платформаларнинг кенгайиши нафақат иқтисодий фаолликка, балки нархларнинг шаклланишига ҳам таъсир кўрсатмоқда.

Рақамлаштириш ва инфляция ўртасидаги муносабат бир томонлама эмас.

Бир тарафдан, рақамли технологиялар ишлаб чиқариш ва тақсимот харажатларини камайтириб, рақобатни кучайтириши орқали нархларнинг ўсишини чеклаши мумкин. Халқаро Валюта Жамғармаси тадқиқотида ҳам рақамлаштиришнинг инфляцияга таъсири асосан харажатлар ва рақобат каналлари орқали намоён бўлиши қайд этилган.

Иккинчи томондан, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши янги турдаги талабни шакллантириши, айрим хизматлар бозорида харажатларни ошириши ёки истеъмол таркибининг ўзгариши орқали инфляция жараёнига таъсир қилиши мумкин. Шу сабабли рақамлаштиришнинг инфляцияга таъсирини баҳолашда унинг алоҳида каналларини ҳисобга олиш муҳим.

Асосий қисм Рақамли иқтисодиётнинг инфляцияга таъсирини шартли равишда бир нечта асосий каналга ажратиш мумкин.

Биринчидан, *харажатлар канали* муҳим аҳамиятга эга. Рақамли технологиялар корхоналарга ресурслардан самаралироқ фойдаланиш, логистика ва бошқарув жараёнларини автоматлаштириш имконини беради. Натижада маҳсулот бирлигига тўғри келадиган харажатлар қисқариши ва бу ҳолат товарлар нархига таъсир қилиши мумкин.

Иккинчидан, *рақобат канали* орқали рақамлаштириш нархларга таъсир кўрсатади. Электрон савдо платформалари истеъмолчиларга турли сотувчиларнинг нархларини тез таққослаш имконини беради. Бу эса сотувчилар ўртасидаги рақобатни кучайтириб, нархларни асоссиз ошириш имкониятларини чеклайди. Европа Марказий банки тадқиқотларида ҳам онлайн савдо, нархлар шаффофлиги, рақобат ва унумдорликнинг ошиши рақамлаштиришнинг инфляцияга билвосита таъсир каналлари сифатида кўрсатилади

Учинчидан, *меҳнат унумдорлиги канали* рақамли иқтисодиётнинг инфляцияга таъсирини тушунтиришда муҳимдир. Автоматлаштириш ва

рақамли бошқарув тизимларининг жорий этилиши бир хил ресурслар ёрдамида кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради. Агар унумдорликнинг ўсиши иш ҳақи ва бошқа харажатлар ўсишидан юқори бўлса, маҳсулот таннархига инфляцион босим камайиши мумкин.

Тўртинчидан, *электрон тўловлар ва рақамли молиявий хизматлар канали* иқтисодий операцияларни тезлаштириб, транзакция харажатларини камайтиради. Бу жараён иқтисодий субъектларнинг бозордаги фаоллигини ошириш билан бирга, нарх шаклланиши механизмларига ҳам таъсир кўрсатади.

Бешинчидан, *рақамли нарх шаклланиши* замонавий инфляция жараёнларининг янги жиҳатларидан бири ҳисобланади. Онлайн савдода нархларни тез-тез ўзгартириш, истеъмолчилар талабини реал вақтда кузатиш ва рақобатчилар нархларини таққослаш имконияти корхоналарнинг нарх белгилаш стратегияларини ўзгартиради.

Ўзбекистон шароитида мазкур жараёнларнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Рақамли хизматлар, электрон тўловлар ва электрон савдонинг кенгайиши иқтисодиётнинг рақамли трансформацияси жадаллашиб бораётганини кўрсатади. Шу нуқтаи назардан, рақамли иқтисодиётнинг инфляцияга таъсирини фақат ахборот-коммуникация технологиялари соҳасининг ўсиши билан эмас, балки унинг умумий иқтисодий жараёнлардаги таъсир каналлари орқали баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Бундай баҳолаш учун қуйидаги умумий эконометрик моделдан фойдаланиш мумкин:

$$INF_t = \beta_0 + \beta_1 DIG_t + \beta_2 M_t + \beta_3 EX_t + \beta_4 GDP_t + \varepsilon_t,$$

Бу ерда:

INF – инфляция даражаси;

DIG – рақамлаштириш даражаси;

M – пул массаси ўсиши;

EX – валюта курси ўзгариши;

GDP – иқтисодий ўсиш кўрсаткичи;

E – тасодифий хатолик.

Бунда рақамлаштиришни битта кўрсаткич билан ифодалаш шарт эмас. Интернетдан фойдаланиш даражаси, электрон тижорат ҳажми, рақамли тўловлар, АКТ хизматлари ҳажми ёки рақамли иқтисодиётнинг ялпи қўшилган қийматдаги улуши каби кўрсаткичлардан комплекс индикатор сифатида фойдаланиш мумкин.

Шу билан бирга, Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт ва инфляция ўртасидаги боғлиқликни эмпирик баҳолашда йиллик маълумотлар билан чекланиш методологик жиҳатдан тўғри натижа бермаслиги мумкин. Шу сабабли ойлик ёки чораклик маълумотлар асосида ARDL, VAR ёки VECM каби моделлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бу рақамлаштиришнинг қисқа ва узок муддатда инфляцияга таъсирини алоҳида баҳолаш имконини беради.

Хулоса Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши инфляция жараёнларига таъсир кўрсатувчи янги омиллардан бири сифатида қаралиши лозим. Рақамлаштириш ишлаб чиқариш ва транзакция харажатларини камайтириш, рақобатни кучайтириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш орқали инфляцион босимни пасайтириши мумкин. Бироқ унинг таъсири иқтисодиёт таркиби, бозор рақобати, истеъмолчилар хулқи ва макроиқтисодий шароитларга боғлиқ.

Ўзбекистон учун рақамли иқтисодиётнинг инфляцияга таъсирини мунтазам ўрганиш иқтисодий сиёсат ва инфляцияни прогнозлаш сифатини оширишга хизмат қилиши мумкин. Шу мақсадда расмий статистик маълумотлар асосида рақамлаштиришнинг комплекс кўрсаткичини шакллантириш ва уни инфляциянинг пул-кредит, валюта, талаб ва таклиф

омиллари билан биргаликда эконометрик моделларда баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти. «Ўзбекистон—2030» стратегияси. — Тошкент.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Йиллик ҳисобот. Тошкент, 2025.
3. Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси. Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ҳолати бўйича статистик маълумотлар. Тошкент, 2020–2025.
4. Аюпов Р. Ҳ., Болтабоева Г. Р. Рақамли иқтисодиёт асослари. Дарслик. Тошкент: Тошкент молия институти, 2020.
5. Бегалов Б. А., Абдуллаев М. К. Рақамли иқтисодиёт. Дарслик. Тошкент: Иқтисодиёт, 2023.
6. The digital economy and the euro area. European Central Bank. Economic Bulletin, 2021.
7. OECD. Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future. Paris: OECD Publishing, 2019.
8. World Bank. Digital Economy for Uzbekistan. Washington, DC: World Bank.